

Vilius PALENSKIS, Vytautas VALIUKĖNAS ir
Valerijonas ŽALKAUSKAS

DĖL DARBO, VEIKIMO, VEIKOS IR VEIKSENOS

„Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ [1] apie veiksmažodžio *veikti* vartoseną parašyta: *mašina tebeveikia, nesugedusi, telefonas neveikia*. Be to, dažnai girdime ir patys sakome: „Telefono aparatas, televizorius, radijo imtuvas, automobilio variklis ir pan. veikia (arba nebeveikia)“. Tai gal ir nereikėtų kalbėti apie *veikimą*, tačiau, ieškodami lietuviškų atitikmenų prancūzų kalbos terminams *fonctionnement, régime de fonctionnement, action, marche, service* ir anglų kalbos terminams *operation, operating mode, action, running* [2-6], pastebėjome, kad ir „Fizikos terminų žodyne“ [7], ir „Rusų-lietuvių kalbų politechnikos žodyne“ [8], ir daugelyje vadovėlių, o pastaruoju metu taip pat ir Lietuvos standartuose be jokio reikalo vietoje termino *veikimas* vartojamas *darbas*, o *darbo režimas* arba *režimas* brukamas ir ten, kur be jo galima lengvai išsiversti. Be abejonės, kad tai rusų kalbos įtaka, kadangi rusiškąjį žodį *работа* atitinka du skirtingi lietuviški terminai: *darbas* ir *veikimas*.

Terminas *darbas* (angl. *work* || pranc. *travail* (m) || vok. *Arbeit* (f) || rus. *работа* (f)) tinka tokiam fizikiniam vyksmui apibūdinti, kurio metu mainosi arba kinta energija. Jis taip pat reiškia fizinę bei protinę veiklą. Tinkamos termino *darbas* vartosenos pavyzdžių yra jau minėtuose žodynuose [7, 8], fizikos, chemijos ir kitų sričių vadovėliuose bei įvairiuose mokymo ir mokslo leidiniuose. Tai *elementarusis, išlaisvinimo, jonizavimo, mechaninis, naudingasis, plėtimosi, smūgio, spūdos, trinties, vidinių ir išorinių jėgų* bei kitoks *darbas*.

Tačiau terminas *darbas* netinka kitų kalbų terminams *operation* (angl.), *fonctionnement* (pranc.), *Betrieb* (vok.), *функционирование, работа* (rus.) pakeisti, nes jie vartojami, kai norima pasakyti, kad mašina, įrenginys, aparatas dabar veikia, kad nėra sugedęs. Juos atitinka lietuviškas terminas *veikimas* [1]. Todėl, norint pabrėžti paties prietaiso, įrenginio ar aparato funkcionavimą, reikėtų vartoti terminą *veikimas*, o ne – *darbas*. Reikėtų sakyti ir rašyti *automa-*

tinis veikimas (nors rusiškai *автоматическая работа*), *asynchroninis veikimas*, *lygiagretusis veikimas*, *tikralaikis veikimas*, *normalusis veikimas* (rus. *асинхронная р.*, *параллельная р.*, *работа в реальном времени*, *нормальная работа*).

Išvardysime keletą pavyzdžių, kuriuose terminas *veikimas* yra pažymintis [2, 4, 5, 7]:

veikimo charakteristika || operating characteristic || caractéristique (f) de fonctionnement || Betriebskennlinie (f) || рабочая характеристика (f);

veikimo dažnis || operating frequency || fréquence (f) de fonctionnement, fréquence (f) d'utilisation, fréquence (f) utile || Betriebsfrequenz (f) || рабочая частота (f);

veikimo įtampa || operating voltage || tension (f) de fonctionnement, tension (f) d'emploi || Betriebsspannung (f) || рабочее напряжение (n);

veikimo sritis || operating range || domaine (m) de fonctionnement || Arbeitsbereich (m), Arbeitsgebiet (n), Arbeitszone (n) || рабочий диапазон (m);

veikimo srovė || operating current || courant (m) de fonctionnement || Betriebsstrom (m) || рабочий ток (m);

veikimo temperatūra || operating temperature || température (f) de fonctionnement || Betriebstemperatur (f) || рабочая температура (f).

Nemanome, kad reikėtų atsisakyti terminų *darbinis dažnis*, *darbinė įtampa*, *darbinė srovė*, *darbinė charakteristika* ir kitų *darbinių parametru*, kai kalbama apie mechaninį darbą atliekančias sistemas, sudarytas iš variklių, mašinų, įrenginių, staklių ir pan.

Vadinasi, kai įrenginys neatlieka jokio darbo, o normaliai *veikia*, esant tam tikrai maitinimo įtampai, pastarąją vertėtą vadinti *veikimo įtampa* (angl. *operating voltage*), o ne *darbine įtampa* (angl. *working voltage*). Tas pats pasakytina ir apie kitus aparato, mašinos ar kito įrenginio veikimą apibūdinančius dydžius.

Žodis *veikimas* dar reiškia ko nors darymą [1], t.y. kai tam tikras objektas arba jo dalis vienu ar kitu būdu *veikia* kažką kitą. Tokiam vyksmui apibūdinti siūlome vartoti žodį *veika*:

veika || action || action (f) || Wirking (f) || действие (f);

dinaminė veika || dynamic action || action (f) dynamique || dynamische Wirkung (f) || динамическое действие (n);

netiesioginė veika || indirect action || action (f) indirecte || indirekte Wirkung || косвенное действие (n);

pastovinamoji veika || antihunting action || action (f) stabilisatrice || stabilisierende Wirkung (f) || стабилизирующее действие (n);

proporcingoji veika || proportional action || action (f) proportionnelle || Proportionalwirkung (f) || пропорциональное действие (n);

trūkioji veika || intermittent action, discontinuous action || action (f) discontinue || aussetzende Wirkungsweise (f) || прерывистое действие (n);

žingsninė veika || step-by-step action || action (f) pas à pas || stufenweise Wirkung (f) || дискретное действие (n), пошаговое действие (n).

Veikos terminų grupei reikėtų priskirti ir rusų kalbos termino *холостой ход* lietuvišką vertinį *tuščioji eiga* [7, 8], kurio vietoje reikėtų vartoti terminą *tuščioji veika* (angl. *idling*, pranc. *marche à vide*, *service à vide*, vok. *Leerlauf*, *Leerlaufbetrieb*, rus. *холостой ход*, *режим холостого хода*). Tada galėtume kalbėti apie *tuščiosios veikos nuostolius* (angl. *idling loss*, pranc. *pertes à vide*, vok. *Leerlaufverluster*, rus. *потери холостого хода*), o ne apie *tuščiosios eigos nuostolius*, kai aiškinami transformatorių ir elektros mašinų veikimo principai [9]. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ [1], aiškinant žodį *eiga*, galima būtų atsisakyti antrosios reikšmės „*eiga* (4) 2. *tech. mechanizmo veikimas: Darbo, tuščioji e.*“, kadangi *eiga* dažniau suprantama kaip mechanizmo darbinės dalies (stūmoklio, slankiklio, spyruoklės ir pan.) nueitasis kelias arba poslinkis. Taigi reikėtų vartoti *tuščioji, pastovinamoji, trūkioji* ir kitokia *veika*. Šia reikšme terminas *veika* jau pateiktas „Lazerių fizikos terminų žodyne“ [10].

Ilgalaikiai aplinkos, spinduliuotės, lauko, švitinimo ir panašiai veikai apibūdinti tiktų terminas *veikmė*:

aplinkos veikmė || action of medium || action (f) de milieu || Mediumwirkung (f) || действие (n) окружающей среды;

spinduliuotės veikmė || radiation action || action (f) de radiation

|| Strahlungswirkung (f) || действие (n) облучения;

srovės veikmė || current action || action (f) de courant || Stromwirkung (f) || действие (n) тока;

šilumos veikmė || heat action || action (f) de chaleur || Wärmewirkung (f) || действие (n) тепла;

šviesos veikmė || light action || action (f) de lumière || Lichtwirkung (f) || действие (n) света.

Tam tikro veikimo reiškimuisi apibūdinti vartotinas terminas *poveikis*. Tai *magnetinis, mechaninis, cheminis, šiuminis* ir kiti *poveikiai*.

Dviejų kūnų ar dalelių abipusį poveikį vadiname žodžiu *sąveika* [1]. Tai *atomų, dipolinė, dviejų kūnų, Kulono* ir kitokia *sąveika*.

Kai kuriais atvejais į poveikį reaguojama, t.y. sakoma, kad pasireiškia *atoveikis*.

Manome, kad vietoje iki šiol vartotų terminų poros *veiksmas* ir *atoveikis* [1, 7, 8], geriau tiktų vartoti terminus *poveikis* ir *atoveikis*. Poveikį galima būtų apibrėžti taip: veikimas, sukeliantis tam tikrą rezultatą, t.y. *atoveikį*. Tada reikėtų sakyti ne „veiksmas ir atoveikis yra lygūs“ [1], o „poveikis ir atoveikis yra lygūs“. Metrologijoje sistemos įėjimo signalas yra vadinamas *poveikiu* (angl. ir pranc. *stimulus*), o išėjimo – *atsaku* (angl. *response*, pranc. *réponse*) [11]. Mechanikoje *poveikio* antonimas būtų žodis *atoveikis*, o elektronikoje ir radiotechnikoje – *atsakas*. Veiksmo antonimas turėtų būti *atoveiksmis*, kaip aiškinama „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ [1].

Aparatų, mašinų ir kitų įrenginių veikimas gali būti įvairus, t.y. dažniausiai nurodomas veikimo būdas, tipas arba režimas, pvz.: angl. *operating mode, operating conditions, duty type* || pranc. *mode (f) de fonctionnement, régime (m) de fonctionnement, mode (f) de service* || vok. *Betriebweise (f), Betriebszustand (m), Betriebsart (f)* || rus. *режим (m) работы, рабочий режим (m), режим (m)*. Manome, kad reikėtų atsisakyti terminų su žodžiais *darbo režimas* arba *režimas*. Prancūzai *régime de fonctionnement* apibrėžia taip: normalioje būsenoje esančio įrenginio *veikimo būdas*. Lietuviškai - jo *veiksena* [1]. Todėl tais atvejais, kai kalbama apie veikimo būdą, dažnai, be jau aptarto termino *veika*, būtų galima vartoti terminą *veik-*

sena, pvz., *impulsinė veikseną* (angl. *pulse operating mode*, pranc. *régime à impulsions*, vok. *Impulsbetrieb*, rus. *импульсный режим*).

Akivaizdu, kad fizikoje ir technikoje pradėjus vartoti terminą *veiką*, susidarytų visiškai logiška jo sąsąja su kitais šiame straipsnyje aptartais terminais, būtent: *poveikiu*, *atoveikiu*, *sąveika*, *veikme*, *veiksena*.

Literatūra

1. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
2. Французко-русский политехнический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1964.
3. Словарь по электронике. М.: Русский язык, 1988.
4. Словарь научной и технической лексики. М.: Русский язык, 1994.
5. Словарь по электронике. М.: Русский язык, 1985.
6. Словарь по микроэлектронике. М.: Русский язык, 1991.
7. Fizikos terminų žodynas. V.: Mokslo, 1979.
8. Rusų-lietuvių kalbų politechnikos žodynas. V.: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1984.
9. M a s i o k a s S. Elektrotechnika. V.: Mokslo, 1989.
10. Lazerių fizikos terminų žodynas. V.: VU leidykla ir leidykla „Šachmatai“, 1990.
11. International Vacabulary of Basic and General Terms in Metrology. Geneva, 1993, P. 59.